

УДК 37.091.214:348(477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.203966>

Ярослав НАГРИБЕЛЬНИЙ,
orcid.org/0000-0003-3266-5798
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) yar1507@ukr.net

ЕТНОПЕДАГОГІКА ЯК ЗМІСТОВИЙ СКЛАДНИК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ» У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті на основі аналізу історико-педагогічної літератури встановлено, що осмислення й узагальнення надбань народного виховання розпочалося ще за часів Київської Русі. Зазначено, що у видатних пам'ятках давньоруської літератури («Повчання» Володимира Мономаха дітям (1096 р.), «Слово о полку Ігоревім»), «Руській Правді», українських літописах наголошено на необхідності дотримання народних чеснот і норм християнської моралі. Злет української народної педагогіки спостерігався в козацьку добу, коли сформувалася козацька педагогіка як виразник найвищого піднесення українського національного духу. З'ясовано, що самотність процесів формування й утвердження народних виховних ідеалів та практик полягає в гармонійній інтеграції християнських чеснот з образом сповненої власної людської гідності людини-трудівника та мужнього захисника Вітчизни. Дослідники проблеми висловлюють думку про необхідність творчого застосування етнопедагогічної практики в сучасному освітньому процесі, оскільки таке поєднання кращих традицій і результатів сучасних досліджень сприятиме забезпеченню цілісності й ефективності освітнього процесу. Розкрито значення етнопедагогіки як методологічного орієнтуру у навчанні історії педагогіки, яким передбачено етнокультурний компонент у змісті важливої педагогічної дисципліни з опорою на: народну педагогіку як сукупність поглядів, ідей, норм, звичаїв, цінностей, ідеалів окремого етносу; народну дидактику, тобто систему принципів, методів, засобів навчання, що є прийнятною в етнічному середовищі; народну психологію, яка знаходить утілення в етнічній навчально-виховній системі, остання відповідає психології представника етнічної спільноти, найактивніше ним сприймається і є найефективнішим шляхом формування особистості загалом та її професійної підготовки зокрема.

Доведено, що навчання історії педагогіки на етнопедагогічних засадах сприяє усвідомленню студентами причин тих чи тих подій і явищ, що мали вплив на розвиток освіти, умінь критично аналізувати педагогічний досвід та інноваційні розроблення, обґрунтовувати доцільність їх запровадження в освітній процес.

Ключові слова: етнопедагогіка як змістовий складник історії педагогіки, етнопедагогічні засади, становлення й розвиток народної педагогіки, основні ідеї етнопедагогіки.

Yaroslav NAHRYBELNIY,
orcid.org/0000-0003-3266-5798
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of Humanitarian Disciplines
of Kherson State Maritime Academy
(Kherson, Ukraine) yar1507@ukr.net

ETHNOPEDAGOGY AS CONTENT COMPONENT OF THE SUBJECT “HISTORY OF PEDAGOGY” AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

On the grounds of analysis of historical and pedagogical literature it was found out that comprehension and generalization of heritage of national education begin at the times of Kievan Rus'. It is stated that outstanding books of Old East Slavic literature (“Homily” of Volodymyr Monomah to his children (1096), “The tale of Igor’s campaign”), “Russkaya Pravda”, “Ukrainian Chronicles” highlight the necessity of adhering to people’s virtues and Christian decency. Soaring of Ukrainian people’s pedagogy took place in the age of Kossaks, when kossaks’ pedagogy took shape as a manifest of the highest rise of Ukrainian national spirit. It was established that authenticity of the processes of formation and statement of people’s educational ideals and practices lays in harmonies integration of Christian virtues and the image of hard worker full of dignity and courageous defender of Motherland.

Researchers of this problem express an opinion about necessity of creative implementation of ethnopedagogic practice in the modern educational process as such combination of the best traditions and results of modern researches will contribute to ensuring of integrity and efficiency of educational process. The value of ethnopedagogy as methodological bang mark in teaching history of pedagogy is revealed. It presupposes ethno-cultural component in the content of important pedagogical subject based on: people’s pedagogy as aggregation of views, ideas, norms, customs, values, ideals of a definite ethnicity; people’s didactics – system of principles, methods, means of education excepted in ethnic environment;

people's psychology, which is embodied in ethnic educational system. It corresponds to psychology of representative of ethnic community and is perceived by him, being the most effective way for formation of personality and professional training in particular.

It is proved that teaching history of pedagogy based on ethnopedagogy contributes to students' better understanding of reasons of different events and phenomenon influencing the development of education, their ability to analyze pedagogical experience and innovative developments and their skills to substantiate relevance of their implementation into educational process.

Key words: *ethnopedagogy as content component of history of pedagogy, ethnopedagogical basics, establishment and development of people's pedagogy, main ideas of ethnopedagogy.*

Постановка проблеми. Розвиток національної освіти є пріоритетним напрямом та інструментом становлення сучасного освітнього простору в умовах полікультурності. Ідеї застосування національного досвіду в розвитку освіти широко представлені в наукових студіях сучасних дослідників. Важливість застосування народних педагогічних знань в освіті та вихованні відзначали ще Я. А. Коменський, Ж. Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Д. Дістервег, Дж. Дьюї та інші відомі педагоги. В українській педагогічній думці ідеї народної педагогіки чітко простежуються у творах Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, О. Духновича, К. Ушинського, Х. Алчевської, П. Юркевича, Б. Грінченка, С. Русової, Г. Ващенко, Я. Чепіги, І. Огієнка та інших дослідників, які й стали підґрунтям для становлення української педагогіки.

Розроблення проблеми створення національної школи на етнопедагогічних засадах активізувалися після проголошення незалежності України. Дослідники акцентували на етнопедагогічному підґрунті побудови національної української школи через засвоєння духовного багатства національної культури, традицій, звичаїв. У цьому контексті особливу роль відіграють дослідження української етнопедагогіки, вивчення традицій родинного виховання, народної дидактики.

Аналіз досліджень. Аналіз джерельної бази доводить, що наукове обґрунтування етнопедагогічних засад сучасного освітнього процесу здійснюється різновекторно: значну кількість праць присвячено проблемі виховання учнів на загальнонародських та національних цінностях (В. Вугрич, З. Сергійчук, В. Струманський, М. Струнка, О. Ярмаченко та ін.); у полі зору дослідників перебувають питання розроблення змістового складника родинного виховання (Т. Алексеєнко, А. Марушкевич, Г. Супріна, Л. Теслюк, В. Федяєва, П. Щербань та ін.); набуває парадигмального статусу ідея підготовки вчителів нової генерації засобами української етнопедагогіки (О. Березюк, О. Кочерга, О. Отич, О. Семенов, О. Ткаченко та ін.).

Значну роль у розвитку української педагогічної думки відіграли наукові здобутки М. Стельмаховича, у яких започатковано впровадження автентичної української педагогіки на засадах культури й традицій українського народу.

У 1997 році виходить його навчально-методичний посібник «Українська народна педагогіка». Як слушно зазначає автор, «Особливо нагальною стала проблема створення й застосування виховної системи, адекватної потребам українського державотворення й формування високоосвічених, духовно багатих і морально стійких особистостей, гідних громадян демократичної європейської держави. Є також потреба усунення штучно продукованих у період суспільних деформацій і національного нігілізму суперечностей між досягненнями багатовікового морально-педагогічного досвіду народу й недостатнім його використанням у науковій теорії та практиці сімейно-шкільного виховання. Найдужче ці суперечності виявилися в тому, що фактично були приречені на забуття прогресивні народно-побутові традиції і національні звичаї духовно-морального, гуманного, трудового, культурно-естетичного характеру. Внаслідок цього педагогічна наука, зміст освіти багато в чому стали абстрактними, вихолощеними й заформалізованими» (Стельмахович, 1997: 4). Науковець потлумачує сутність таких понять, як «народна педагогіка», «етнопедагогіка», подає відомості про історію української народної педагогіки. Особливе місце посідає висвітлення провідних напрямів родинного виховання, а також народної дидактики.

Окремим аспектам застосування етнопедагогіки присвячено наукові розвідки педагогів А. Богуш, Н. Дем'яненко, В. Євтуха, В. Кузя, Н. Лисенко, О. Матвієнко, Н. Рогальської, Ю. Руденка, О. Сухомлинської та інших дослідників, а також учених-літераторів, письменників, народознавців: Г. Булашева, Г. Клочека, П. Кононенко, Г. Лозко, В. Скуратівського, М. Сумцова, В. Супруненко, П. Чубинського та ін., що свідчить про міждисциплінарний характер етнопедагогіки.

Однак аналіз науково-методичного забезпечення дисципліни «Історія педагогіки» довів фрагментарне відображення в його змісті етнопедагогічних засад. З огляду на це потребує розв'язання проблема застосування етнопедагогічних знань у контексті сучасних євроінтеграційних процесів.

Мета статті – визначити вплив етнопедагогіки на формування змісту історії педагогіки як навчальної дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство стоїть перед низкою викликів, зумовлених проблемами соціально-економічного, політичного й культурного розвитку, зокрема послабленням зв'язків між поколіннями українців; необхідністю підготовки молодих людей до життя в умовах глобальних проблем; потребою вибору правильних поведінково-комунікативних стратегій у поліетнічному суспільстві; подоланні протиріч між людиною та екосистемою тощо. Науковці пояснюють наявність зазначених проблем розмиванням традиційних цінностей і норм, водночас відзначають позитивні тенденції, що окреслилися в українській педагогічній науці, зокрема, відродження національної культури, звернення до традицій, пошук моральних орієнтирів для молодого покоління.

Нині особливої актуальності набуває проблема формування особистості, орієнтованої на соціально значущі цінності й норми, як-от: патріотизм, чітка громадянська позиція, демократичність, толерантність до представників різноманітних культур і конфесій тощо, тобто особистості, здатної акумулювати соціокультурні знання й етнокультурний досвід, що уможливорює орієнтування й самовизначення в полікультурному глобалізованому середовищі.

Зростання інтересу науковців і педагогів-практиків до національних традицій зумовлене тим, що в них закладено потужний педагогічний потенціал, який може бути застосований у сучасному освітньому процесі як дієвий чинник освіти й виховання молоді. Прикметною ознакою українського освітнього простору є поліетнічність середовища й багатонаціональність його суб'єктів. У цьому контексті важливим є звернення до духовних і моральних засад різних культур, що, попри істотні відмінності, мають спільну морально-духовну основу.

Зараз для розвитку педагогічної науки важливим є звернення до етнопедагогічного досвіду, накопиченого українським народом упродовж багатьох століть, до його культурно-історичної пам'яті задля того, щоб зрозуміти причини негативних явищ і знайти продуктивні шляхи розв'язання актуальних педагогічних проблем, однак, як засвідчує аналіз змісту робочих програм навчальної дисципліни «Історія педагогіки», вивченню народної мудрості, цінностей народної культури, народної педагогіки приділено не досить уваги. Нам імпонує думка Г. Філіпчука, що

основний вектор зусиль у межах нової парадигми освіти має реалізуватися в річищі міждисциплінарного зв'язку з необхідністю посилення в змісті освіти місця, ролі етнодидактики, етнокультури в умовах полікультурного та поліетнічного суспільства (Лисенко, 2005).

Ми вбачаємо перспективною реалізацію міждисциплінарних зв'язків у вимірі історія педагогіки – етнопедагогіка. Нині особливо гострою є потреба в докладному вивченні і впровадженні в освітній процес народних, етнічних традицій навчання й виховання в тісному зв'язку із сучасними педагогічними розробленнями, що сприятиме залученню майбутніх педагогів до національної культури, традицій і водночас опануванню новітніх технологій навчання й виховання.

У процесі аналізу історико-педагогічної літератури М. Єпіхіна встановила, що осмислення й узагальнення надбань народного виховання розпочалося за часів Київської Русі. У видатних пам'ятках давньоруської літератури («Повчання» Володимира Мономаха дітям (1096 р.), «Слово о полку Ігоревім»), «Руській Правді», українських літописах наголошено на необхідності дотримання народних чеснот і норм християнської моралі. Злет української народної педагогіки спостерігався в козацьку добу, коли сформувалася козацька педагогіка як виразник найвищого піднесення українського національного духу. Дослідниця встановила, що самотність процесів формування й утвердження народних виховних ідеалів та практик полягає в гармонійній інтеграції християнських чеснот з образом сповненої власної людської гідності людини-трудівника та мужнього захисника Вітчизни (Єпіхіна, 2016: 7).

Вивчення генези етнопедагогічної теорії та практики в Україні дало змогу встановити, що вагомим внеском у розвиток етнопедагогіки стали студії Г. Сковороди, О. Духновича, П. Юркевича, К. Ушинського, С. Русової та інших відомих педагогів і громадських діячів.

Обстоюючи народно-педагогічні засади розвитку особистості, видатний український філософ Г. Сковорода наголошував, що справжнє виховання не треба вигадувати, воно криється в самому народі, «як вогонь і світло невидимо таяться в кремені» (Русова, 1996: 154). Літературознавець Л. Ушкалов назвав відомого філософа втіленням глибини і безміру української душі (Сковорода, 2016: 6). Педагогічним постулатом філософа є твердження про зв'язок навчання й виховання з народною основою. У процесі вивчення студентами педагогічної спадщини Г. Сковороди потребують особливої уваги шляхи

виховання ціннісних орієнтирів, етичних та естетичних поглядів, національних почуттів, особистісних рис характеру. Для обов'язкового опрацювання майбутніми педагогами необхідно включити книжку Г. Сковороди «Буквар миру», адже це, за влучним висловом Л. Ушкалова, «не що інше, як вхідні двері до доброго життя» (Сковорода, 2016: 7). У книжці зібрано вибрані твори видатного українського філософа, письменника й богослова Г. Сковороди: байки, притчі, поезії, листи, переклади, що допоможуть краще усвідомити моральні цінності й норми. Ці твори мають значний потенціал для формування громадянської свідомості, патріотизму, морально-етичних якостей. У творах Г. Сковороди знайшли відображення народно-педагогічні ідеї мовленнєвого розвитку особистості. Мислитель наголошував на тому, що мовлення має відрізнятися доброприсойністю і чесністю. «Яка користь із ангельської мови, коли в неї немає доброї думки?» – запитує він (Сковорода, 2016: 43). Філософ стверджує, що від мовлення людини, уміння дотепно й доречно, правдиво висловитися залежатиме загальна цінність її як особистості.

Відомий культурно-освітній діяч Закарпаття О. Духнович уперше вжив термін «народна педагогіка», подавши сучасникам і наступникам приклад пошуку шляхів передачі молоді тих найцінніших здобутків національної культури, що визначають народ. Основними засобами, що є найбільш ефективними у справі виховання особистості, він називає рідну мову, фольклор, художні тексти, культуру (Духнович, 1988).

Усвідомлюючи ефективність виховання молоді за умови глибокого втілення національної ідеї, К. Ушинський зазначав: «Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби здійснення цієї мети...» (Ушинський, 1954: 54). На думку науковця, першими і найбільш надійними вихователями є рідна природа, історія, рідне слово, сім'я, суспільство, народ. Перевага рідної мови як засобу народної педагогіки полягає ще й у тому, що вона вбирає всі тонкощі психології, способу думання, світосприймання народу, а тому й навчав «за якимсь недосяжно полегшеним методом» (Ушинський, 1954: 271).

П. Юркевич вбачав головну мету народної освіти в удосконаленні духу людини. Він стверджував, що основами духу є розвиток почуття прекрасного, доброго, істинного. Мова як засіб освіти є першим духовним наставником, а тому, на думку філософа, духовне становлення й удо-

сконалення особистості пов'язане з виробленням особливого чуття мови (Муравицька, 1994). Водночас зауважимо, що, попри значну кількість наукових студій, постать П. Юркевича ще належним чином не репрезентовано в підручниках і навчальних посібниках з історії педагогіки.

Положення, які не втратили своєї актуальності в нинішніх умовах модернізації змісту освіти, закладено у творах І. Огієнка, ідеї якого можуть стати теоретичними засадами професійної підготовки майбутніх учителів у вишах. У працях науковця відображено роздуми про забезпечення єдності та наступності родинного й соціального виховання, організації управління вишем, керівництва освітнім процесом та формування особистості тощо. У праці «Наука про рідномовні обов'язки» І. Огієнко радить «охороняти честь своєї мови», «розмовляти в родині рідною мовою», бо хто говорить чужою, «той стоїть на дорозі до мовного винародовлення», «берегти своє родове ім'я і прізвище», «дітей навчати мовою рідного народу», а також вимагати шанобливого ставлення до неї від представників інших національностей (Огієнко, 1995). Як бачимо, зазначені положення акумулюють традиції народної педагогіки.

Удосконаленню шляхів підготовки сучасного педагога сприяє усвідомлення значущості наукового доробку І. Огієнка, який працював і вчителем гімназії, і викладачем вищої школи. Спогади відомого українського літературознавця В. Домонтовича про Огієнка як блискучого лектора університету св. Володимира стануть емоційною ілюстрацією дидактичної теорії про правила проведення лекції або уроку: «Ще й досі в моїх вухах бринить відгук оплесків, що заповнили своїм гуркотом вузький простір шостої аудиторії, вікно якої виходило на луговину ботанічного саду, і я бачу за кафедрою худорляву постать промовця, з продовгастою борідкою, в уніформному сюртуку гімназійного вчителя. З несамовитим ентузіазмом ми, студенти, аплодували тоді новому доцентіві університету на ознаку щирого свого подиву й визнання. Поза сумнівом, з усіх доцентських лекцій, виголошених у ті часи в університеті, це була найблискучіша. Вона стала для мене наочним доказом того, як ретельний учений дотиком чарівної палички з дрібної теми здатний створити казковий палац, шліфуючи, обернути камінець у блискучий діамант бездоганної ерудиції. Дослідник сховався з кафедри, як переможець. Декан тиснув йому руку. Студенти продовжили аплодувати» (Домонтович, 1994: 389).

Нині ще належним чином не оцінено внесок І. Огієнка в розвиток історії педагогіки. Розглядаючи

праці автора, доходимо висновку про наукову різнобічність та глибину його педагогічних досліджень. Студіювання праць І. Огієнка, урахування провідних актуальних положень дослідника має велике значення для розроблення концепції формування української національної еліти в школі і виші.

Етнопедагогіка стала засадничою у формуванні педагогічного світогляду В. Сухомлинського. Як свідчить аналіз змісту його праць «Батьківська педагогіка», «Педагогіка серця», «Духовний світ школяра», «Слово до батьків», «Духовний світ школяра», «Слово про слово» та інших, усі вони пропагують ідеї етнопедагогіки. Педагог відзначав особливу роль традицій, звичаїв народу у громадянському вихованні, формуванні моральних якостей, ідейних переконань.

О. Ткаченко з-поміж основних напрямів вирішення В. Сухомлинським проблем етнопедагогічного характеру виокремила такі як:

- відповідність виховних ідей народним традиціям;
- подібність головної мети виховання народним ідеалам;
- активне застосування в освітньому процесі різноманітних традиційних для українців засобів виховання;
- природність запропонованих форм виховання і навчання школярів;
- єдність у практиці різних напрямів виховання і навчання дітей;
- організація педагогічного процесу з урахуванням звичаїв українського народу;
- урахування етнічних стереотипів у поведінці дітей та їхньому родинному вихованні (Ткаченко).

Аналіз і синтез наукових студій дає змогу стверджувати, що завдання сучасної етнопедагогіки полягають у виявленні етнічної самобутності педагогіки в різних етносах, дослідженні закономірностей розвитку традиційної педагогічної культури народу під впливом соціальних чинників; пошуку можливостей застосування здобутків етнопедагогіки в сучасному освітньому процесі тощо.

Значна кількість науковців (Н. Богданець-Білокаленко, А. Богуш, Р. Дружененко, М. Єпіхіна, Л. Паламар, О. Семенов, О. Ткаченко, Л. Штефан та ін.) висловлюють думку про необхідність творчого застосування етнопедагогічної практики в сучасному освітньому процесі, оскільки таке поєднання кращих традицій і результатів сучасних досліджень сприятиме забезпеченню цілісності й ефективності освітнього процесу. Етнопедагогічні засади навчання історії педагогіки передбачають етнокультурний компонент освітнього процесу

з опорою на: народну педагогіку як сукупність поглядів, ідей, норм, звичаїв, цінностей, ідеалів окремого етносу; народну дидактику, тобто систему принципів, методів, засобів навчання, що є прийнятою в етнічному середовищі; народну психологію, яка знаходить утілення в етнічній навчально-виховній системі, остання відповідає психології представника етнічної спільноти, найактивніше ним сприймається і є найефективнішим шляхом формування особистості загалом та її професійної підготовки зокрема.

Зазначимо, що в окремих вишах запроваджено вивчення такої навчальної дисципліни, як «Етнопедагогіка». О. Березюк, обґрунтовуючи необхідність опанування зазначеної навчальної дисципліни у педагогічних закладах вищої освіти, зазначає, що «структура і зміст дисципліни «Етнопедагогіка» передбачають ознайомлення молоді з основними напрямами та проблемами української народної педагогіки. Велика увага приділяється особливостям трансформації української народної педагогіки в сучасних умовах, а також формуванню у молоді знань, практичних умінь та навичок з виявлення етнопедагогічних пам'яток та ефективному їх використанню» (Березюк, 2014: 283). З огляду на це вважаємо, що опанування такого курсу сприяло би посиленню професійної підготовки майбутніх педагогів, розробленню концепції виховання між-етнічної толерантності в сучасному українському освітньому просторі. Важко переоцінити значення впливу етнопедагогіки на формування змісту історії педагогіки як навчальної дисципліни. Для підтвердження цієї думки скористаємося цитатою: «Народно-педагогічні знання мають велику практичну цінність, оскільки пройшли апробацію часом і претендують на поважне ставлення до свого змісту насамперед викладачів вищих навчальних закладів, студентів як майбутніх кваліфікованих спеціалістів, яким доведеться працювати з людьми і доносити до них етноідеї виховного та освітнього характеру, доводячи при цьому їх актуальність. Вони спрямовані на розвиток і удосконалення духовних, моральних, фізичних, інтелектуальних сил особистості» (Євтух, 2003: 17–18).

Висновки. Отже, навчання історії педагогіки на етнопедагогічних засадах сприяє усвідомленню студентами причин тих чи тих подій і явищ, що мали вплив на розвиток освіти, умінь критично аналізувати педагогічний досвід та інноваційні розроблення, обґрунтовувати доцільність їх запровадження в освітній процес.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні етнопсихологічного аспекту досліджуваної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. С. До проблеми формування етнодидактичних знань у сучасному педагогічному процесі. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 280–293.
2. Домонтович В. Університетські роки. З іменем святого Володимира. У 2-х т. Київ, 1994, Т. 2. С. 389.
3. Духнович А. В. Народная педагогика. Антология педагогической мысли на Украине. Москва : Педагогика, 1988. С. 203–208.
4. Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В., Етнопедагогіка : навчальний посібник. Ч. I. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 149 с.
5. Єпіхіна М. А. Етнопедагогічні основи навчально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл східноукраїнського регіону (60–90-ті роки ХХ століття) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 20 с.
6. Муравицька М. П. Лінгводидактика Памфіла Юркевича. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 78–80.
7. Науменко Ф. І. Основи педагогіки О. В. Духновича. Львів, 1964.
8. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів : Українська Академія друкарства ; вид-во «Фенікс» за сприяння фонду «Відродження», 1995. 46 с.
9. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика. Київ : Логос, 1997. 103 с.
10. Русова С. Виховні ідеї Г. С. Сковороди. *Дивослово*. 1996. № 8. С. 42–45.
11. Сковорода Г. Буквар миру. Книга для сімейного читання / упорядкування, переклад, передмова та примітки Л. Ушкалова. 2-е вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 320 с.
12. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
13. Ткаченко О. Етнопедагогічний контекст виховних ідей В. О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 93. С. 183–186.
14. Українська етнопедагогіка: історичний контекст : навчальний посібник. / за ред. К. Лисенко. Івано-Франківськ, 2005.
15. Ушинський К. Д. Твори в 6 томах. Київ : Рад. школа, 1954. Т.1. 449 с.

REFERENCES

1. Bereziuk, O. S. (2014). Do problemy formuvannya etnodydaktychnykh znan u suchasnomu pedahohichnomu protsesi [To the problem of the formation of ethno-didactic knowledge in the modern pedagogical process]. *Profesiina pedahohichna osvita: stanovlennia i rozvytok pedahohichnoho znnannia: monohrafiia / za red. prof. O. A. Dubaseniuk*. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 280–293 [in Ukrainian].
2. Domontovych, V. (1994). *Univrsytetski roky [University years]. Z imenem sviatoho Volodymyra. U 2-kh t. K. T. 2. P. 389 [in Ukrainian]*.
3. Dukhnovich, A. V. (1988). *Narodnaya pedagogika [Folk pedagogy]. Antologiya pedagogicheskoy mysli na Ukraine. Moskva : Pedagogika. P. 203–208 [in Russian]*.
4. Yevtukh, V. B., Marushkevych, A. A., Demianenko, N. M., Chepak, V. V. (2003). *Etnopedahohika [Ethnopedagogy] Ch. I: Navch. posibnyk. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”. 149 p. [in Ukrainian]*.
5. Yepikhina, M. A. (2016). *Etnopedahohichni osnovy navchalno-vykhovnoi roboty zahalnoosvitnikh shkil skhidnoukrainskoho rehionu (60–90-ti roky XX stolittia) [Ethno-pedagogical foundations of educational work of secondary schools in the East Ukrainian region (60–90th of XX century)]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. DZ “Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka”. Starobilsk. 20 p. [in Ukrainian]*.
6. Muravytska, M. P. (1994). *Linhvodydaktyka Pamfila Yurkevycha [Linguistics of Pamphil Yurkevich]. Movoznavstvo. Issue No 6. P. 78–80 [in Ukrainian]*.
7. Naumenko, F. I. (1964). *Osnovy pedahohiky O. V. Dukhnovycha [Fundamentals of Pedagogy of O. V. Duchnovich]. Lviv [in Ukrainian]*.
8. Ohiienko, I. I. (1995). *Nauka pro ridnomovni oboviazky [Science on common language duties]. Lviv: Ukrainska Akademiia drukarstva: vyd-vo “Feniks” pry sprianni fondu “Vidrodzhennia”. 46 p. [in Ukrainian]*.
9. Onkovych, H.V. (1997). *Ukrainoznavstvo i linhvodydaktyka [Ukrainian Studies and Linguistics]. Kyiv : Lohos. 103 p. [in Ukrainian]*.
10. Rusova, S. (1996). *Vykhovni idey H. S. Skovorody [Educational ideas of H. S. Skovorody]. Dyvoslovo. Issue No 8. P. 42–45.*
11. Skovoroda, H. (2016). *Bukvar myru. Knyha dlia simeinoho chytannia [Primer of piece. Family reading book] / uporiadkuvannia, pereklad, peredmova ta prymitky L. Ushkalova. 2-e vyd. Kharkiv : Knyzhkoviy Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”. 320 p. [in Ukrainian]*.
12. Stelmakhovych, M. H. (1997). *Ukrainska narodna pedahohika [Ukrainian folk pedagogy]. Kyiv : IZMN. 232 p. [in Ukrainian]*.
13. Tkachenko, O. *Etnopedahohichni kontekst vykhovnykh idei V. O. Sukhomlynskoho [Ethnopedagogical context of educational ideas of Sukhomlinsky]. Naukovi zapysky. Seriiia “Pedahohichni nauky”. Issue 93. P. 183–186. [in Ukrainian]*.
14. *Ukrainska etnopedahohika: istorychnyi kontekst [Ukrainian Ethnopedagogy: Historical Context] : navch. posib. / za red. K. Lysenko. Ivano-Frankivsk, 2005 [in Ukrainian]*.
15. Ushynskiy, K. D. (1954). *Tvory v 6 tomakh [Works in 6 volumes]. Kyiv: Rad. shkola. V. 1. 449 p. [in Ukrainian]*.